

2013 november Ról-ról

Takács Ferenc: Egy másik történet (Gróh Gáspár: A magyarság rendeltetéséről – Művelődéstörténeti tanulmányok. Nap Kiadó, Budapest, 2013,.)

A magyarság rendeltetéséről – ez a címe Gróh Gáspár új tanulmánykötetének. Recenziómat is evel a címmel, pontosabban a cím keletkezéstörténetére és vélhető céljára (hogy ne mondjam *rendeltetésére*) vetett pillantással kell kezdenem. A *Magyar Szemle (Új Folyam)* köréhez tartozó történész-irodalomkritikus és (időszakonkénti) kormánytisztviselő még 2004-ben kiadott egy válogatást Móricz Zsigmond történelmi tárgyú esszéiből és publicisztikájából *A magyarság rendeltetése* címmel. A cím nem Móricztól származik: a kötetbe felvett Móricz-írások címében sem a „magyarság”, sem a „rendeltetés” szó nem fordul elő; viszont ez a címe Gróh Gáspár tanulmányának, amely a kötetet vezeti be.

Ez a tanulmány (*A magyarság rendeltetése. Móricz Zsigmond és a történelem*) a jelen kötetben is szerepel, kilenc további írás társaságában, amelyek különböző szempontok alapján és más-más megközelítésben (a kötetbeli közlés sorrendjében) Füst Milánnal, Szabó Dezsővel, Illyés Gyulával, Németh Lászlóval, Bibó Istvánnal, Bartók Bélával és Liszt Ferencsel foglalkoznak. A gyűjtemény címe – *A magyarság rendeltetéséről* – Gróh Móricz-esszéjének a címét variálja-modulálja (amúgy a Lisztről szóló tanulmányban pertraktált cigányzene módjára), ami talán nem a legszerencsésebb megoldás. Egyrészt az olvasó azt hiheti, hogy a jelen kötet valamely értelemben a *korábbi* Gróh-kiadványról, *A magyarság rendeltetése* című Móricz Zsigmond-gyűjteményről szól. Másrészt – és ez már komolyabb ügy – „a magyarság rendeltetése” kifejezés a kötet egyetlen tanulmányában (*A magyarság rendeltetéséről* eredetileg bevezető Móricz-tanulmányt is beleértve) sem fordul elő. Joggal, ugyanis a magyarságnak – a románsághoz, örménységhez, türkménységhez, kínaisághoz, ugandaisághoz és szerződésesománsághoz hasonlóan – nincs rendeltetése. Sem a Gondviselés, sem a Történelmi Szükségszerűség nem mért – vagy bízott – rá semmiféle különleges küldetést vagy feladatot, a magyar – hasonlóan az özszeses többi néphez – *nem* választott nép, még ha – hasonlóan a többihez – olykor, gyakran vagy folyvást annak is hiszi magát, akár pozitív („mindenben világelső”), akár negatív („örök szenvedésre rendelt”) értelemben.

Retorikai díszítmény tehát a cím, reklámértéke kétségtelen, egyéb haszna – amint ezt maga a szerző is bizonyítja, éppen avval, hogy esszéiben maga sem használja a kifejezést – csekély. És, immár tárgyyszerű értelemben, pontatlan is. Az írásaiban tárgyalt szerzők mindegyikének volt véleménye a magyarság sorsáról, helyzetéről, kilátásairól, lehetőségeiről és reményeiről, közülük többeknek (Móricz Zsigmondnak, Szabó Dezsőnek, Illyés Gyulának, Németh Lászlónak és Bibó Istvánnak) többé-kevésbé szisztematikusan kifejtett és megokolt véleményrendszere. Mint ahogy markánsan körvonalazott elképzeléseik voltak arról is, hogy miféle országnak

kellene lennie Magyarországnak, milyen is lenne az a kétségbeejtő jelennél méltóbb és elfogadhatóbb állapot, amelybe a nemzetnek el kellene jutnia, illetve amelybe a nemzetet el kellene juttatni – de ezeket az elképzeléseket ésszel-akarattal megvalósíthatónak fogták fel, egy általuk (általunk) kijelölt cél elérésének, egy közösen megalkotott terv kivitelezésének és nem valamiféle transzcendens-misztikus *elrendelés*ként vagy *rendeltetés*ként. (Ezért persze a kudarcot is bele kellett kalkulálniuk a dologba: ami emberi mű, vagy sikerül, vagy nem. Többnyire az utóbbi történik, legalábbis mifelénk.)

Gróh Gáspárt szemlátomást ezek a nemzeti relevanciájú vélemények, célok és tervek érdeklik leginkább ezeknek a huszadik századi szerzőknek az írói, publicisztikai és tudósi megnyilatkozásaiban. Sajátos politikumuk, fogalmaznánk ewel a szóval, amely a voltaképpeni politika (a hatalom megszerzése és megtartása) erőközpontjain kívüli, ám mégsem *teljesen* esélytelen, mert szellemi kisugárzásuk révén nem mindenestül hatástalan helyzetüknek egyszerre forrása és kifejezője. Ez a szerzői érdeklődés persze nem kizárólagos. A Füst Milán 1955-ös regényének, az *Őszi vadászatnak* az elemzését portrékeretbe foglaló, jobbára leíró-áttekintő jellegű tanulmány (*Felföldi motívumok Füst Milán életművében*), bár érinti az etnikum, a vallás, a zsidó és a szlovák kisebbségi helyzet kérdéseit, különösebb nemzetpolitikai tanulságokkal nem szolgál, mint ahogy a Bartók-zene félreértésével megalkotott „Bartók-modellről” (Németh László eszmeszüleményéről) szóló két írás (*Miért van, ha nincs? Tűnődések a „Bartók-modellről” és Öt fokon a végtelenbe. Bartókról*), vagy a Liszt Ferenc, cigányzene és népzene/parasztszene problémagubancát szerencsés kézzel szétszalazó terjedelmes fejtegetés (*Miért nem hallgatott Liszt Ferenc autentikus magyar parasztszenét?*) sem.

Ahol viszont a téma szinte kiköveteli az ilyen irányú érdeklődést, ott többnyire valamely konkrétabb összefüggés vagy speciális szempont vezérli a gondolatmenetet. Erre példa a Szabó Dezső *istenhite* című tanulmány, amely az anyagfeltárás és anyagértelmezés szintjén egyaránt sok fontosat és érdekeset mond el istenhit, hitetlenség, protestantizmus, katolicizmus, radikalizmus, antiklerikalizmus (bár ennek a szónak a használatától Gróh tartózkodik) és politikum összefüggéseiről Szabó Dezső munkásságában. Ám időnként az az érzésem, nem mond el eleget. Rámutat például, hogy Szabó Dezső 1905-ös párizsi útja mennyire fontos volt a szerző katolicizmus iránti érdeklődésének a felébredésében, de nem regisztrálja, hogy Szabó a demokratikus, köztársasági és szekuláris Franciaországban avval az akkor és ott radikálisan ellenzékinek és kisebbséginek számító jobboldali, royalista, katolikus és antidemokratikus irányzattal találkozott, amelyet Charles Maurras és az *Action française* mozgalma képviselt. Ez a fajta katolicizmus fontos szerepet játszott a korszak más jelentős modernista szerzőinél is, például a magát (egyébként Maurras és társai ihletésére) royalistának, klaszszicistának és anglikatolikusnak nyilvánító T. S. Eliotnál. Termékeny lenne Szabó Dezsőt ennek a W. B. Yeats-tól Émile Cioranig ívelő nemzetközi jobboldali modernista kultúra részeként megvizsgálni (majd a vizsgálatba Németh Lászlót és Szabó Lőrincet is bevonni).

S ha már Szabó Dezső és a katolicizmus viszonyánál tartunk: kár, hogy Gróh figyelmét – legalábbis itt – elkerülte *Az elsodort falunak* az alábbi meghökkentő és a magyarázatot szinte ordítva követelő passzusa, Farkas Miklós (a regénybeli Ady Endre-hasonmás) tirádája:

A felszabadult emberek hadd törjék hősies nemtörődéssel a jövő útját. De aki hisz és magyar, az legyen katolikus. A katolicizmus összefogott kéz, kiépített akarat, megcsalhatatlan vigyázás. Sokszor jön, hogy odakiáltsam dacos, szétmozgó protestáns testvéreimnek: – Ha hisztek, térjete vissza, ha nem hisztek, legyetek szocialisták. Így legalább a vallás és az új jövő hite lehetne fajunk összetartó ösztönévé. Mert Magyarországon termékenyen csak az a két hit lehet. Minden más vak ellenzék, eunukok meddő idéetlenkedése az élet felé. (Az

Sajnos a kötet többi írásában is el-elejtí a szílat a tanulmányok szerzője: túlságosan is gyakoriak a „külön tanulmányt érdemelne”, „most nem térhetünk ki rá”, „az már egy másik történet”-szerű fordulatok, amelyek felkeltik, de kielégítetlenül is hagyják az olvasó kíváncsiságát. (A helyszükére tett hivatkozások egyébként furcsa ellentétben állnak a tanulmányok terjengősségével: a Lisztről szóló írás hetvenhét oldalon egymás után vagy négyszer mondja el ugyanazt, egyes mondatok pedig fél tucatször ismétlődnek, újabb és újabb, bár a korábbiakkal közlendőjüket tekintve azonos változatokban.)

Baj van az esszék szövegében is awal, amit a kötet címével kapcsolatban tettem szóvá: fontos pontokon a meggyőző erejúnek szánt retorika elbukik a logika próbáján, mégpedig a jelek szerint annál inkább várható a retorika logikai megbicsaklása, mennél inkább nemzeti (azaz politikai és propagandisztikus) a gondolatmenet tétje. Nem igazán méltányos dolog egy-két ilyen szöveghelyet alkalmilag kipécézni, mégis kommentálnom kell néhány előfordulást.

„[mára] ... a magyarság identitásvesztése ... bekövetkezett” (164. o.): A magyarság attól magyarság, hogy magyar az identitása. Ha ezt elvesztette, többé nem magyarság. Hát akkor micsoda?

„[1956] ... a nemzet ... önmagával való azonossága helyreállítása” (168. o.): A nemzet önmagával való azonossága (identitása) révén nemzet. Ha ez megszűnt, a nemzet megszűnt létezni. Identitásának visszaállítása tehát egy időközben megszűnt nemzet visszaállítását jelenti. Ki állította vissza a megszűnt nemzetet? Hogyan lehet, és hogyan kell megszűnt nemzetet visszaállítani? (Ez az egész nyilván Petőfi „ismét magyar lett a magyar”-ja akar lenni értekező próza formájában. Versben persze rendjén van a dolog.)

„[a magyarul alig tudó Liszt Ferencről] Az anyanyelv véletlen, de egy nemzeti közösséghez tartozni sorsszerű.” (291. o.): Nem sorsszerű. A nemzeti hovatarozás választható, felmondható, átvihető egy másik nemzeti közösségre (l. a német, szlovák, román, szerb, horvát stb. nevet viselő magyarok millióit) és létrehozható (amire éppen Liszt a példa, ahogy ezt Gróh maga mutatja be a tanulmányban, mégpedig igen plasztikusan).

„[népdal] ... a parasztság őrizte nemzeti hagyomány...” (251. o.): Őrizni azt kell, amit félő, hogy elveszítünk, vagy elvesznek tőlünk. Hagyomány az, amit tudatosan tartunk fenn, másként magától már nem léteznék. A parasztság nem őrizte a népdalt, hanem élt vele, azaz számára a népdal nem volt hagyomány. Mint ahogy azt sem tudta, hogy a népdal olyan hagyomány, amit ő, mármint a parasztság, az egész nemzetnek őrizget.

Florilegiumunkat tovább bővíthetjük a kötet alighanem legfontosabb, láthatólag a munka eszmei tengelyének szánt tanulmányából, a hatvanöt oldalas, szinte könyvhossznyi opusból, amelynek *Nemzet és baloldal. Jegyzetek a Beatrice margójára* a címe. A műnek a jelek szerint kettős célja van. Egyrészt Illyés Gyula munkásságának és tevékenységének politikai-eszmei és ideológiatörténeti „profilját” igyekszik megrajzolni (Illyés 1979-ben megjelentetett memoárját – vagy regényét, ahogy Gróh következetesen nevezi –, a *Beatrice apródjait* helyezve a taglalás középpontjába). Ennek az arcélnak a legfontosabb, egyben magasztosan értékes vonását a (kommunistáktól, szocialistáktól, Kun Bélától, Rákosi Mátyástól és Kádár Jánostól gondosan eloldozott) baloldaliság és a (lehető legszorosabbra vont) nemzeti elkötelezettség megbonthatatlan egységében és Illyésnek ettől az egységtől motivált erkölcsileg kikezdhetetlen magatartásában látja. Másrészt – mintegy ennek logikus kiegészítéseként – az ezt az egységet nem vállaló, eláruló és megtagadó, éppen ezért nemzet- és országvesztő baloldaliságnak a megsemmisítő bírálatát igyekszik nyújtani, melynek eredményeképpen a (szervetlen)

baloldaliság véglegesen leválasztható lesz a nemzet (szerves) életéről.

Mindehhez szerzőnknek persze szüksége van valamiféle használható fogalmi apparátusra, ha másért nem, hát „baloldaliság” és „jobboldaliság” megkülönböztetése érdekében. Hiszen „áttekintve a húszas évektől tartó korszakok természetét, úgy vélem: annak, aki felelősséget érzett a nemzetért, akinek fontosak voltak az emberi jogok és a demokrácia, a két háború között baloldalinak, utána pedig jobboldalinak kellett lennie” – szögezi le. Majd rögtön és teljesen váratlanul öngólt rúg: „ezúttal ne bonyolódjunk be (Sic!) az oldalak már akkor is homályos, ma pedig szinte értelmezhetetlen meghatározásának kérdésébe” – teszi hozzá az előbbihez. (87. o.) Zavaros ügy: ha az „oldalak” meghatározhatatlanok, akkor az előző mondatnál nem mondtunk semmit. Sőt az ügy még ennél is zavarosabb: a második mondatból nem derül ki, hogy az „oldalak” az „értelmezhetetlenek”, vagy pedig a „meghatározásuk”.

De szerzőnk nem zavartatja magát. Hatvanöt oldalon át használja ezt a „homályos” és „értelmezhetetlen” megkülönböztetést, igaz, a „jobboldaliság” szót egykettőre a „nemzet” szóra cseréli, mintegy szinonimaként. A meccs persze előre le van játszva, a „baloldaliság” csupán veszíthet, ha másért nem, hát azért, mert – vele szemben – „a nemzet [n]em ideológiai képződmény, hanem realitás”. (125. o.) Hogy a nemzetről gondolkodó teoretikusok – mondjuk, von Rankétól, mondjuk, Benedict Andersonig – ezt nem egészen így gondolták, hogy a nemzet legfeljebb ún. társadalmi tény, amelynek semmiféle fizikai vagy természeti realitása nincs, és ebben osztozik a baloldalisággal, amelynek egyébként sem kizáró fogalma, ez ismét nem zavarja szerzőnket.

De igazából nem is ez a baj ewel a tanulmánnyal. Móricz Zsigmondnak Bethlen Gáborról írott esszéjéből (*Nyugat* 1929/19) idéznék, melyre Gróh is hivatkozik: „Történelmet írni nagyon nehéz, mert emberek vagyunk, s a történetírónak fölötte kell állania az emberi együttérzésnek alakjaival szemben. Az a történetíró, aki álmodik és a jövőt akarja, a szebb jövőt, befolyásolni a történetírással, nem alkalmas arra, hogy a múlt történeteivel foglalkozzék. S a konzervatív reakció emberei, akik a múlton csüggenek s félisteneknek látják a régi nagyokat, szintén nem alkalmasak, s nem képesek a történelmi igazság meglátására.” Igen, a történetírónak felette kell állnia az emberi együttérzéssel alakjaival szemben – de az alakjaival szembeni emberi *ellenérzéssel*, utálattal és gyűlölettel is. És Gróh pontosan erre nem képes: gonosztevőknek látja a múlt – esetünkben „baloldali” – alakjait, és haragszik rájuk, mivel szerinte ők személyükben felelősek a kudarcokért és katasztrófáért. Érthető persze, miért: „egy történelmében vesztes társadalom... mindig hajlik arra, hogy néhány felelős kijelölésével keressen orvosságot bajaira”, adja meg szerzőnk maga a magyarázatot könyve 266. lapján.

Gróh könyvének hősei közül hárman, Illyés Gyula, Németh László és Bibó István még az Osztrák–Magyar Kettős Monarchiában születtek, s életüknek a Magyar Népköztársaságban, az „érett kádárizmus” korszakában értek a végére. Megélték mindent, ami a modern kori Magyarországon és a modern kori Magyarországgal megtörténhetett. Már nem érhatték meg 1989-et, amikor nemzetük – váratlanul és felkészületlenül – esélyt kapott egy méltóbb és elfogadhatóbb Magyarország megvalósítására.

Ennek lassan negyedszázada. Egy dologban nagyon igaza van Gróh Gáspárnak: Illyés Gyulát nem olvassák, Németh László félárnyékba került, Bibó István társadalomtudósi öröksége elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt érdektelen a mai Magyarországon. Nem csoda: ez a negyedszázad semmit sem tanult tőlük, semmit sem kamatoztatott hagyatékukból. Sőt visszamenőlegesen anakronizmusnak minősítette ezt a hagyatékot, őket pedig ábrándos fantasztáknak, naiv utópistáknak.

Elgondolni is szörnyű, mi lenne a véleményük rólunk, ha ma látnának bennünket.

De hát – hogy Gróh Gáspárt idézzem – ez már egy másik történet.

Gróh Gáspár: A magyarság rendeltetéséről – Művelődéstörténeti tanulmányok. Nap Kiadó, Budapest, 2013, 320 oldal, 3300 forint.

Kapcsolódó írások:

1. **Takács Ferenc: Regénymutatvány (Cserna-Szabó András: Szíved helyén épül már a Halálcsillag, Magvető Kiadó, Budapest, 2013.)** Cserna-Szabó Andrásnak eddig két könyvéről volt szerencsém kritikát írni, a...
2. **Almási Miklós: A Joyce-enigma (Takács Ferenc A hős és a kultusz, The Hero and His Cult. James Joyce. L'Harmattan kiadó, Budapest, 2013.)** Joyce, a nagy megosztó, Ulysses, a kultikus és elátkozott regény....
3. **Pető Iván: Szélsőjobb, szélsőbb jobb, még szélsőbb jobb (Paksa Rudolf: A magyar szélsőjobboldal története. Jaffa Kiadó, Budapest, 2012; Paksa Rudolf: Szálasi Ferenc és a hungarizmus. Jaffa Kiadó, Budapest, 2013; Paksa Rudolf: Magyar nemzetiszocialisták. Osiris Kiadó, Budapest, 2013.)** A fiatal, 1981-es születésű történész, Paksa Rudolf, a témában közölt...
4. **Pető Iván: Nem tetszik a rendszer (Tarka ellenállás. Kézikönyv rebelliseknek és békéseknek. Tanulmányok. Szerkesztette Krasztev Péter és Jon Van Til. Napvilág Kiadó, Budapest, 2013.)** A Krasztev Péter, a Millában érdemi szerepet vállaló kultúrantropológus és...
5. **Takács Ferenc: Antilányregény (Tóth Krisztina: Akvárium, Budapest, 2013, Magvető Könyvkiadó.)** Alighanem Charlotte Brontë Jane Eyre-je (1847) volt az első női...

Cimkék: **Takács Ferenc**